

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΚΛΟΝ

Ὁ Πρόκλος ἐγεννήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μεταξύ τῶν ἐτῶν 410 καὶ 412 μ. Χ. ἀπὸ γονεῖς εὐπόρους¹. Τὴν στοιχειώδη μόρφωσιν ἔλαβεν εἰς τὴν Ξάνθον τῆς Λυκίας καὶ τὴν πρώτην φιλοσοφικὴν κατάρτισιν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἄλλ' ἢ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβη ἡ δευτέρα του πατρίς.

Ἡ μαθητεία του πλησίον τοῦ Πλουτάρχου καὶ κυρίως τοῦ Συριανοῦ τοῦ μετέδωσε τὸ πάθος διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὴν πλατωνικὴν ἐρμηνευτικὴν, μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τοῦ ἐνέπνευσε τὴν μεταφυσικὴν ἐνατένισιν τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων.

Ἄν ὁ Πρόκλος δὲν εἶναι τόσον πρωτότυπος, ὅσον ὁ Πλωτῖνος, δὲν παύει νὰ εἶναι μέγας εἰς τὴν συστηματικὴν διαπραγμάτευσιν τῶν θεμάτων του. Ἀφορμᾶται ἀπὸ γενικὰς προτάσεις καὶ μετὰ μέθοδον παραγωγικὴν καὶ ἀπαγωγικὴν προσπαθεῖ νὰ δείξῃ τὰς λογικὰς συνεπείας των. Ἡ συστηματικότης τοῦ νοῦ του εἶναι ὑποδειγματικὴ καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου θὰ ᾔτο μεγαλυτέρα καὶ περισσότερον ἀποφασιστικὴ, ἂν ὁ Πρόκλος δὲν ἐνέπλεκεν εἰς τὴν διδασκαλίαν του τὴν θεωρίαν ὡς μέσον ἀναβιώσεως τῆς ἀρχαίας θρησκείας.

Τοιοτοτρόπως ὁ φιλόσοφος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Πλωτῖνον, ὁ ὁποῖος περιωρίζετο εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἐνορατικὴν γνῶσιν, καὶ ἀκολουθεῖ τὸν Ἰάμβλιχον, ὁ ὁποῖος παραλλήλως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἀπεδέχετο τὴν θεωρίαν². Ὁ Πρόκλος προσεύχεται πρῶτ', μεσημέρι καὶ βράδυ εἰς τοὺς θεοὺς, νηστεύει τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ μηνὸς καὶ προβαίνει εἰς μαγικὰς πράξεις διὰ νὰ προσελκύσῃ τὴν εὐνοίαν των. Ἄλλ' ἡ θεωργία του, ἐφ' ὅσον παρέχει τὴν ἀμεσότητα ἐπικοινωνίας μετὰ τοὺς θεοὺς μετὰ ὕλικα μέσα, τίθεται ὑπεράνω τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ.

Ὅμως ὁ Πρόκλος εἶναι γεννημένος φιλόσοφος. Ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπει τὸν συστηματικὸν στοχασμὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ὡς προϋστάμενος τῆς πλατωνικῆς Ἀκαδημίας³ μετὰ τὴν ζῶσαν διδασκαλίαν, τὸ ἐπιβλητικὸν παράστημα καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς προσωπικότητός του ἀσκεῖ μεγάλην ἐπί-

1. A. C. Lloyd, *The Later Platonists*, εἰς *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge University Press 1970, σσ. 304—305. Ὁ A. C. Lloyd θέτει ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ φιλοσόφου τὸ 410 ἢ ὀλίγον ἀργότερον. Τὸ 412 δέχεται ὁ Jean Trouillard, *Éléments de théologie, traduction, introduction et notes*, Paris, Aubier, 1965, σ. 22. Ὁ Μαρίνος εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Πρόκλου ἀναφέρει τὸ ὠροσκόπιον τοῦ φιλοσόφου (§ 35)· ἐπ' αὐτοῦ ὁ Boissonade ὑπελόγησε καὶ συνεπέρανε «*Proclum natum esse Byzantii anno 412*». Βλ. V. Cousin, *Procli philosophi platonici opera inedita*, Paris, Durand, 1864, σ. 62, σημ. 1. Οἱ H. D. Saffrey καὶ L. G. Westerink σημειῶνουν ὅτι κατὰ τὸ ὠροσκόπιον, τὸ ὁποῖον παραθέτει ὁ Μαρίνος, ὁ φιλόσοφος ἐγεννήθη τὴν «8ην Φεβρουαρίου τοῦ 412», *Théologie platonicienne*, Paris Budé, τόμ. I, 1968, σ. X. Ὁ θάνατος τοῦ φιλοσόφου ἐσημειώθη τὴν «17ην Ἀπριλίου τοῦ 485».

2. Διὰ τὴν θεωρίαν βλ. Ed. des Places, *La Religion de Jamblique* εἰς τὸ *De Jamblique à Proclus*, Genève, Vandoeuvres, 1975, σσ. 78 κ.έ.

3. Δὲν γνωρίζομεν πότε ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἀκαδημίας. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ βιογραφία τοῦ Μαρίνου παρὰ τὴν τάσιν ὑπερβολῆς, ποὺ τὴν χαρακτηρίζει. Βλ. Μαρίνου Νεαπολίτου, *Πρόκλος ἡ περὶ εὐδαιμονίας (μετὰ λατινικῆς μεταφράσεως)* εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν ἐκδοσιν τοῦ Cousin. Δι' ἄλλας ἐκδόσεις καὶ μεταφράσεις τῆς βιογραφίας τοῦ Πρόκλου ἀπὸ τὸν Μαρίνον βλ. Lloyd, *ἐνθ. ἀνωτ.*, σ. 304, σημ. 2.

δρασιν εἰς τοὺς μαθητάς του. Παραλλήλως ἐπεδόθη εἰς τὴν συγγραφὴν. Πολλὰ μελετήματά του ἐχάθησαν, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐσώθησαν δὲν εἶναι ὀλίγα. Ἄλλα εἶναι σχολιασμοὶ εἰς ἔργα τοῦ Πλάτωνος, ἄλλα πραγματεύονται ἐπὶ μέρους φιλοσοφικά θέματα ἢ εἶναι καθαρῶς συστηματικά.

Σώζονται τὰ σχόλια αὐτοῦ εἰς τὸν «Πρῶτον Ἀλκιβιάδην», εἰς τὸν «Παρμενίδην», εἰς τὸν «Τίμαιον», εἰς τὴν «Πολιτείαν», εἰς τὸ «πρῶτον τῶν Εὐκλείδου στοιχείων» καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ σχόλια εἰς τὸν «Κρατύλον»⁴. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Πρόκλος ἐρμηνεύει τὰ ἔργα αὐτά, προβάλλει καὶ τὰς ἰδικὰς του φιλοσοφικὰς θέσεις, τὰς ὁποίας ἐκθέτει ἀναλυτικῶς καὶ λεπτομερῶς εἰς τὸ «περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα θεολογίας».

Ἄξια μνείας εἶναι τὰ τρία μικρὰ ἔργα του, ποὺ σώζονται εἰς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ Moerbeka· τὸ «De decem dubitationibus circa providentiam» τὸ «De providentia et fato» καὶ τὸ «De malorum subsistentia»⁵. Τὰ «στοιχειώσις φυσικὴ» καὶ «στοιχειώσις θεολογικὴ» εἶναι καθαρῶς συστηματικά.

Ἰδίως τὸ τελευταῖον ἀποτελεῖ ἐπιτομὴν τῶν μεταφυσικῶν διδαγμάτων τοῦ νεοπλατωνισμοῦ καὶ δίδει τὸ μέτρον τῶν δυνατοτήτων τοῦ συγγραφέως του. Χωρὶς ἐνοχλητικὴν δαιμονολογίαν, χωρὶς παραπομπὰς εἰς αὐθεντίας, μὲ αὐτοπεποίθησιν, μὲ λόγον μεστὸν καὶ πυκνόν, ἀλλ' ὄχι δυσνόητον, μὲ μέθοδον παραγωγικὴν, γεωμετρικὴν θέτει θεωρήματα καὶ προσπαθεῖ νὰ συναγάγῃ τὰς λογικὰς συνεπείας τοῦ ἐνὸς πρὸς τὰ πολλά, νὰ ἐκθέσῃ τὴν διαδικασίαν τῆς προόδου τοῦ ἐνὸς εἰς σειράς, τῆς ὑποβαθμίσεώς του εἰς τὴν ὕλικὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πραγμάτων εἰς τὸ ἀρχικὸν ἓν.

Τὸ πρόβλημα τοῦ πλατωνικοῦ «Παρμενίδου» ἀπασχολεῖ καὶ ἐδῶ τὸν Πρόκλον. Ἄν τὸ ἓν εἶναι αὐτάρκες, πλήρες, εὐδαιμον καὶ τελείως μόνον ὡς «ἐξηρημένον», τότε ποία εἶναι ἡ σχέσις του πρὸς τὰ πολλά. Ἄλλ' ἡ ὑπαρξὶς τῆς ἐνότητος εἶναι προϋπόθεσις κάθε γνώσεως καὶ κάθε πραγματικότητος. Διότι, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ πολλά ἦσαν μόνον πολλά, θὰ ἦσαν καὶ ἄπειρα, ἐφ' ὅσον θὰ ἐστεροῦντο ἐνότητος· ἀλλὰ τὸ ἄπειρον ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ οὔτε νοητὸν οὔτε παραγωγικὸν θὰ ἦτο. Ἄρα «πᾶν πλῆθος μετέχει πη τοῦ ἐνός» (Στοιχ. θεολ. 1).

Τὸ ἓν, μολονότι ἀμέθεκτον⁶, καθίσταται ἐμμέσως μεθεκτὸν μέσῳ τῶν μετεχομένων. Τὸ ἐν ἐγκλείει εἰς ἑαυτὸ ὁλόκληρον τὴν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν καὶ ὑπερβαίνει⁷. «Καὶ ἐν τῷ ὄντι ἄρα ζωὴ περιείληπται καὶ νοῦς» (Στοιχ. θεολ.

4. Μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων εἶναι σχόλια εἰς τὸν «Φαῖδρον», τὸν «Φαίδωνα», τὸν «Γοργίαν», τὸν «Φίληβον» καὶ τὸ «Ἐκ τῆς χαλδαϊκῆς φιλοσοφίας» (τοῦ τελευταίου σώζονται ἀποσπάσματα). Βλ. E. R. Dodds, Proclus, Elements of Theology, Oxford, Clarendon Press, 1964, second edition, σσ. XIII—XVIII, ὅπου ὁ ἄγγλος φιλόλογος ἐξετάζει ἀναλυτικῶς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τῶν ἔργων τοῦ Πρόκλου. Πρβλ. τὰς ἀντιστοίχους παρατηρήσεις καὶ ἀναλύσεις τοῦ Jean Trouillard εἰς τὴν ἀξιολογωτάτην μετάφρασιν καὶ ἀνάλυσιν τῆς στοιχειώσεως θεολογικῆς, ἔνθ. ἀνωτ. σσ. 26 κ. ἐ.

5. Τὴν μετάφρασιν των εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐπεχείρησεν ὁ Thomas Taylor εἰς τὸ Six books of Proclus on the Theology of Plato, also, Proclus' the Elements of Theology etc., London 1816, vols II. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου βλ. H. Boese, Tria opuscula, Berlin, 1960.

6. Σχόλ. εἰς Πλάτ. Τίμ. II, 226, 16—18, ἐκδ. E. Diehl, Teubner, 1903—1906, τόμ. 3. Βλ. τὰς παρατηρήσεις διὰ τὸ «ἀμέθεκτον» τοῦ A. J. Festugière, Proclus, Commentaire sur le Timée, traduction et notes, Paris, Vrin, τόμ. 2, σ. 51, σημ. 1 καὶ σ. 225, σημ. 2. Πρβλ. καὶ Dodds, ἔνθ. ἀνωτ., σσ. 210—211.

7. «Πρὸ τῆς οὐσίας ἄρα τὸ ἓν», Πλ. θεολ. II, 2, 3, ἐκδ. τῶν Saffrey καὶ Westernink, Paris, Budé.

103, 20—21)⁸. Κάθε προγενέστερος ὅρος εἶναι ἀπλούστερος καὶ περιεκτικώτερος τοῦ ἐπομένου καὶ ἀποτελεῖ τὴν αἰτίαν του. «Πᾶν τὸ παρακτικὸν ἄλλου κρεῖττον ἐστὶ τῆς τοῦ παραγομένου φύσεως» (Στοιχ. θεολ. 7, 1—2)⁹.

Ἐντεῦθεν τὸ ὄν ἐνέχει ζωὴν, ἡ ζωὴ ἀπαιτεῖ νοῦν, ὁ νοῦς ὑποθέτει ψυχὴν, ἡ ψυχὴ χρησιμοποιοῦσιν σῶμα καὶ ἡ πρόοδος τοῦ εἶναι προχωρεῖ ὡς τὴν κατωτάτην διαβάθμισιν τῆς, τὴν ὕλην. «Ἐκαστον γὰρ τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως μεταδίδωσι τοῖς ἐφεξῆς» (Στοιχ. θεολ. 129, 31—32).

Ἡ ἀρχικὴ πηγὴ εἶναι τὸ Ἐν ὡς ἀγαθὸν (Στοιχ. θεολ. 12)¹⁰. Ἀπὸ αὐτὸ ἐκπορεύονται ὅλαι αἱ τάξεις τῶν ὄντων καὶ αὐτὸ παραμένει ἀναλλοίωτον. Ἡ πρόοδος τοῦ ὄντος ὡς διαφοροποιήσις εἰς ὄντα ἔχει τὴν ἀντιστοιχίαν τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν. Ὁ νοῦς ἔχει αὐτοσυνειδήσιαν, ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν λογικὴν του διαδικασίαν. Οὐσιώδης διαπίστωσις εἶναι ὅτι «πᾶσα τάξις ἀπὸ μονάδος ἀρχομένη πρόεισιν εἰς πλῆθος τῇ μονάδι σύστοιχον, καὶ πάσης τάξεως τὸ πλῆθος εἰς μίαν ἀνάγεται μονάδα» (Στοιχ. θεολ. 21). Κάθε ἀριθμητικὴ σειρά ἀρχίζει ἀπὸ τὴν μονάδα, δύναται νὰ αὐξάνῃ ἀριθμητικῶς μὲ τὴν προσθήκην τῆς μονάδος καὶ νὰ καταλήγῃ εἰς ἑνιαῖον σύνολον. Ὡστε τὸ ἔν εἶναι προϋπόθεσις τῶν ἀριθμῶν καὶ τοῦ πλῆθους, ἐφ' ὅσον αὐτὸ νοεῖται ὡς σύνολον διάφορον τοῦ ἀπείρου.

Ἡ λογικὴ τῆς ἀριθμητικῆς συνεχείας ἔχει ὄντικὴν καὶ μεταφυσικὴν διάστασιν. Τὸ ἀπόλυτον Ἐν εἶναι τὸ «ἀμέθεκτον», ἀλλ' ὡς ὄν ἐνυπάρχει εἰς τὰ «μετεχόμενα» πολλά, ποὺ εὐρίσκονται εἰς ἓν ἀριθμητικὸν σύνολον καὶ ἔχουν ὡς κοινὸν γνώρισμα τὴν μονάδα, καὶ εἰς τὰ «μετέχοντα», δηλαδὴ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ποὺ ἐκφράζονται ἐνόητα. «Πᾶν τὸ ἀμέθεκτον ὑφίστησιν ἄφ' ἑαυτοῦ τὰ μετεχόμενα, καὶ πᾶσαι αἱ μετεχόμεναι ὑποστάσεις εἰς ἀμεθέκτους ὑπάρξεις ἀνατείνονται» (Στοιχ. θεολ. 23).

Ὁ Πρόκλος, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι νεοπλατωνικοί, συνεχίζει νὰ ἐξάγῃ τὰς λογικὰς συνεπειὰς τῆς πλατωνικῆς μεθέξεως. Αὐτὴ, ὅπως εἰς τὸν Πλάτωνα, δὲν εἶναι ἀπλὴ μίμησις ἀρχετύπου ἰδέας, ἀλλὰ βαθυτέρα σχέσις τῶν πραγμάτων κατ' αἰτιότητα καὶ οὐσιότητα.

Τὰ πράγματα ἢ τὰ νοήματα ἢ εἶναι ἀποτελεσματὶ ἄλλων νοημάτων ἢ πραγμάτων, ὅποτε ἐνυπάρχει εἰς αὐτὰ ἡ οὐσιότης τοῦ αἰτίου των ἢ εἶναι προϋποθέσεις ἄλλων, ὅποτε ὡς δυνάμει αἰτίαι ἐγκλείουν ἐκ προτέρων τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἐπομένων. Τὸ «τὰ πάντα ἐν πᾶσι, οἰκείως δὲ ἐν ἐκάστῳ» (Στοιχ. θεολ. 103) εἶναι οὐσιώδης ἀξίωμα τοῦ νεοπλατωνισμοῦ.

Ἐντεῦθεν ὁ Πρόκλος πιστεύει ὅτι ἀνακαλύπτει ἀφανεῖς ὁμοιότητας μέσα εἰς

8. Αἱ παραπομπαὶ τῆς «Στοιχειώσεως θεολογικῆς» γίνονται εἰς τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ Dodds. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ κριτικὴ τοῦ Νικολάου Ἐπισκόπου Μεθώνης, «Ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ Πλατωνικοῦ», ἔκδ. τοῦ J. Th. Voemen, Broenper, 1825.

9. «Ὅλως δὲ τὸ μετεχόμενον πᾶν ἐξ ἄλλης ἐστὶν αἰτίας κρεῖττονος, ἐπεὶ τὸ ἀμέθεκτον τοῦ μεθεκτοῦ κρεῖττον» (Πλ. θεολ. II, 2, 3—5).

10. «Πάντα τὰ ὄντα πρόεισιν ἀπὸ μιᾶς αἰτίας τῆς πρώτης» (Στοιχ. θεολ. 11), ἡ ὁποία εἶναι τὸ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον. Πρβλ. «τὸ δὲ ἀγαθὸν κοινῇ τῶν ὄντων ἐστὶν ἀπάντων ἐφετὸν» (Πλ. θεολ. II, 6, 22), «ἡ γὰρ ἀρχὴ καὶ τὸ οὐ ἕνεκα καὶ οὐ πάντα ἐφίεται καὶ τὸ μηδενὸς ἐνδές· εἰ γὰρ δέοιτό τινος, καταδέεστερον ἔσται πάντως οὐ δεῖται καὶ πρὸς ὃ τὴν ἐνέργειαν ὡς ἐφετὸν ἔχει» (Πλ. θεολ. II, 2, 22—25). Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι καταφανής· «ἔστι τι ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, αἰδὶον καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὐσα· κινεῖ δὲ ὥδε τὸ ὁρεκτὸν καὶ τὸ νοητὸν· κινεῖ οὐ κινούμενα» (Μτφ. Α, 7, 1072α 25—26). «ὅτι δ' ἔστι τὸ οὐ ἕνεκα ἐν τοῖς ἀκινήτοις... κινεῖ δὲ ὡς ἐρώμενον» (Μτφ. Α, 7, 1072β 1—3· κατὰ τὴν ἔκδ. Jaeger).

τὰ ἀνόμοια καὶ ὅτι εὐρίσκει συσχετίσεις μεταξύ των μὲ τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ ἐκάστοτε μέσου ὅρου τῆς συνδέσεως τῶν ἀνομοίων. Ἡ ζωὴ π. χ. ὡς μέσος ὅρος συνάπτει τὸ ὄν μὲ τὸν νοῦν· διότι ἡ ζωὴ μετέχει τοῦ εἶναι καὶ προϋπάρχει τοῦ νοῦ.

Ἄλλ' εἶναι εὐνόητον ὅτι αἱ τυπικαὶ συνδέσεις τῶν ὅρων δὲν καλύπτουν πάντοτε τὰ κενὰ οὔτε αἴρουν τὰς ἀντινομίας εἰς τὸ σύστημα τοῦ Πρόκλου. Ὁ ὅρος ζωὴ δὲν ἔχει διευκρινηθῇ ἐπαρκῶς. Τὸ ὅτι ἐκφράζει τὸ εἶναι δὲν ἔπεται ὅτι εἶναι καὶ ἀποτελέσματά του καὶ τὸ ὅτι προϋπάρχει τοῦ νοῦ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι καὶ αἰτία του.

Ἄλλ' ὁ Πρόκλος δὲν εἶναι ἀπλῶς μεταφυσικὸς φιλόσοφος, ὅπως συνήθως τὸν παρουσιάζουν κριτικοὶ καὶ σχολιασταὶ δίδοντες ἔμφρασιν εἰς τὸ θεολογικὸν καὶ θεουργικὸν μέρος τῆς διδασκαλίας του. Ἡ ἀνθρωπολογία του εἶναι ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν μεταφυσικὴν του, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν κάθε προβληματισμοῦ.

Ἡ πραγματικότης τοῦ ἀνθρώπου καθορίζεται ἀπὸ τὴν λειτουργικότητα τῆς ψυχῆς, διότι τὸ σῶμα δὲν εἶναι οὔτε μέρος οὔτε συμπλήρωμα τῆς ὑπάρξεώς μας¹¹. «Καὶ τὸ ὅλον τοῦ ἀνθρώπου ἐν ψυχῇ ἐστὶ, τὸ δὲ σῶμα ἔξωθεν ὡς ὄργανον ὑπέστρωται τῇ ψυχῇ» (εἰς Ἀλκιβ. 168, 13—14). Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκεται εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἀνέρῃ ἑαυτόν, ἀλλὰ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐπιστρέφει εἰς τὴν ψυχὴν του.

Αὐτογνωσία εἶναι ἐμβάθυνσις εἰς τὴν ψυχὴν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος εὐκόλως πλατῶνται ἀπὸ τὴν ἀπατηλότητα τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ τὴν φαινομενικότητα τῶν πραγμάτων· δι' αὐτὸ χρειάζεται πνευματικὴν χειραγωγήν. Εἰς τοῦτο τὸν βοηθεῖ ὁ μέγας διδάσκαλος, ὁ ἀρχέτυπος Σωκράτης, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν «διαλεκτικὴν» μέθοδον κατὰ τὴν συζήτησιν ὑπεγείρει τὴν προσοχήν, βοηθεῖ εἰς τὴν ὀρθὴν διερεύνησιν ἐνὸς θέματος, συμβάλλει εἰς τὴν «κάθαρσιν» καὶ τὴν «ἀνάμνησιν» (εἰς Ἀλκιβ. 170).

Ὁ Πρόκλος πραγματευόμενος καὶ ἀναλύων τὸν «Πλάτωνος πρῶτον Ἀλκιβιάδην»¹² δὲν διακρίνει τὸν πραγματικὸν ἀπὸ τὸν πλατωνικὸν Σωκράτη. Δι' αὐτὸ καὶ ταυτίζει τὴν μαιευτικὴν, ποὺ εἶναι σωκρατικὴ ἐπινόησις, μὲ τὴν διαλεκτικὴν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐμβάθυνσιν καὶ προέκτασιν τῆς σωκρατικῆς μεθόδου¹³.

Ἡ «μάθησις» εἶναι διφυής. Εἴτε προέρχεται ἀπὸ τοὺς θεοὺς εἴτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ «μάθησις» ὡς διδασκαλία εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ τὴν «εὐρεσιν», τὴν ἐπινοητικότητα, διότι οἱ θεοὶ μεταδίδουν τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν χρυσταλλίνην καθαρότητά της. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ διδασκαλία εἶναι κατωτέρα τῆς ἐπινοητικότητος (εἰς Ἀλκιβ. 242, 1—11)^{13α}, διότι

11. Σχόλ. «εἰς τὸν Πλάτωνος πρῶτον Ἀλκιβιάδην» 316, 9—10. Αἱ παραπομπαὶ γίνονται εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ L. G. Westerink, Proclus Diadochus, Commentary on the first Alcibiades of Plato, critical text and indices, Amsterdam, North-Holland Publishing Comp. 1954.

12. Διὰ τὴν προβληματικὴν τῆς γνησιότητος τοῦ διαλόγου αὐτοῦ βλ. M. Croiset, Platon, Alcibiade, Paris, Budé, 1953 (6η ἐκδ.), σσ. 49—50. Ὅσον καὶ ἂν ἀμφισβητῆται ἀπὸ ἀρκετοὺς ἡ γνησιότης τοῦ διαλόγου, τὸ θέμα τῆς αὐτογνωσίας δὲν παύει νὰ εἶναι καθαρῶς σωκρατικὸν καὶ πλατωνικόν.

13. Γ. Μποζώνη, Δομὴ καὶ μορφή τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου, Ἀθήναι 1970, σσ. 17 κ. ἐ.

13α. Περβλ. «Ἡ διττὸν τὸ διδάσκειν, τὸ μὲν, ὅσα ἔξωθεν τις λέγων ἐκτίθῃσι τῷ μαθητῇ, οἷον ὀρεῖσθαι ἢ γράφειν, τὸ δέ, ὅσα διὰ ἀναμνήσεως ἀποκαθαιρομένης τῆς ψυχῆς εἰς ἐπιστήμην προκαλεῖται» οὐ γὰρ ἀγράφῳ γραμματεῖω ἔοικεν ἡ ψυχὴ», ε' Ἐκ τῶν Πρόκλου σχολίων εἰς Πλάτωνος Κρατύλον ἐκλογαί, ἐκδ. Fr. Boissonade, Leipzig, 1820, § νδ'. Βλ. καὶ εἰς Ἀλκιβ. 187.

προέχεται από τους ανθρώπους και αἱ γνώσεις δυνατόν νά μὴ εἶναι γνώσεις.

Αἱ κατάλληλοι ἐρωτήσεις εἰς τὸν διάλογον δὲν ἀπαιτοῦν ἀπαντήσεις μόνον οὔτε ζητοῦν ἀπλῶς πληροφορίας, ἀλλ' ἀνοίγουν εἰς τὴν ψυχὴν νέους ὁρίζοντας. Ἡ κάθαρσις ἐνταῦθα ἀρχίζει ὡς ἀνασκευή, ὡς ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν πλάνην¹⁴. «Δεῖ γὰρ τῶν ἐμποδίων ἐξηρημένων ἤδη τὴν ψυχὴν προσάγειν τῇ θεωρίᾳ τῶν πραγμάτων· ἐνυπάρχει γὰρ ἡ γνώσις τῆς ἀληθείας ἐν ἡμῖν, ἐμποδιζόμεθα δὲ πρὸς τὴν κατάληψιν αὐτῆς διὰ τὰ ἐπιπροσθούντα παθήματα» (εἰς Ἀλκιβ. 212, 10—13).

Ἐπομένως αἱ γνωστικαὶ λειτουργίαι, ἡ κρίσις, ἡ σύγκρισις, ἡ αὐστηρὰ ἀλληλουχία τῶν ἐννοιῶν, ἡ αἰτιώδης σύνδεσις των, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ταυτότητος, ἡ ἀπόκλεισις τοῦ παραλόγου ἀποτελοῦν οὐσιώδεις ἀσκήσεις διὰ τὴν κάθαρσιν τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀνθρώπος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀπατηλότητα τῶν φαινομένων, ἐσωτερικεύεται εἰς τὸν νοῦν, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σειρὰν τοῦ ἐπιβάλλεται εἰς τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας. Ἡ ψυχὴ ἐντεῦθεν ἀπεργάζεται τὴν ἐνότητά της.

Ἄλλ' ἡ ἐνότης τῆς ψυχῆς πραγματώνει τὴν δικαιοσύνην. Ὁ δίκαιος ἐναρμονίζει τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ ἀντινομίας (εἰς Ἀλκιβ. 325). Ὅμως τὸ δίκαιον ὡς συσχετισίς ἀναλογιῶν καὶ συνάρθρωσις τῆς ποικιλίας εἶναι ὥραϊον. Ἄλλ' ἐνῶ τὸ κάλλος προϋποθέτει τὴν ἐναρμόνισιν τῶν διαφόρων δὲν ἔχει ὡς αἰτίαν τοῦ δίκαιου, διότι τὸ ὑπερβαίνει. Τὸ δίκαιον εἶναι ὥραϊον, ἀλλὰ τὸ ὥραϊον δὲν εἶναι πάντοτε δίκαιον. «Ἄλλ' ἡ τοῦ κάλλους αἰτία» προϋπάρχει τοῦ δικαίου (εἰς Ἀλκιβ. 320, 4), «τὸ δὲ ἀγαθὸν ἐπέκεινα ἀμφοῖν» (εἰς Ἀλκιβ. 320, 7)¹⁵.

Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ Πρόκλου εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἀνθρωπολογίαν καὶ θεολογίαν του. Τὸ ὥραϊον δὲν εἶναι μία ἀξία αὐθυπόστατος ἢ καὶ ἀντίθετος πρὸς τὰς ἄλλας ἀξίας¹⁶, ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ υποστηρίξη κανεὶς εἰς μίαν σύγχρονον αἰσθητικὴν. Τὸ φυσικῶς ὥραϊον ἐκφράζει τὴν ποιότητα τῆς ιδέας ἐπάνω εἰς τὴν ὕλην. Τὸ ἠθικῶς ὥραϊον συντελεῖται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ὁ νοῦς¹⁷ λαμβάνῃ τὴν θέσιν τῆς ιδέας καὶ διαμορφώῃ τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς (εἰς Ἀλκιβ. 326—327).

Πᾶν ὥραϊον εἶναι ἀγαθόν¹⁸, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἀγαθὸν ὥραϊον¹⁹. Τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ὑπάτη ἀξία, ἀποτελεῖ τὸ κριτήριον τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀξίας ὅλων τῶν πραγμάτων. Ἡ πληρότης του εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν θεῶν. Τὸ ὥραϊον ἀναφέρεται εἰς τὰ νοητὰ²⁰ καὶ τὸ δίκαιον τίθεται εἰς τὴν προβληματικὴν τῆς ψυχῆς.

14. Εἰς Ἀλκιβ. 207—212.

15. «Τὸ μὲν ἀγαθὸν ἐν τοῖς θεοῖς, τὸ δὲ καλὸν ἐν τοῖς νοῖς, τὸ δὲ δίκαιον ἐν ταῖς ψυχαῖς» (εἰς Ἀλκιβ. 320, 1—2).

16. «Τὸ ἄρα δίκαιον καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἐστὶ καλὸν καὶ οὐδαμοῦ διέξυκεται τῆς τοῦ καλοῦ φύσεως» (εἰς Ἀλκιβ. 327, 16—18).

17. «Διότι γὰρ εἶδους ἐπέχει τάξις ὁ λόγος ἐν τῇ συμπάσῃ ψυχῇ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ κακία τοῦ λόγου τῆς ψυχῆς ἐστὶν αἷσχος, ὥσπερ ἡ ἀρετὴ κάλλος» (εἰς Ἀλκιβ. 210, 7—9).

18. «Πᾶν τὸ καλὸν ἄρα ἀγαθόν» (εἰς Ἀλκιβ. 329, 18).

19. «Πᾶν ἄρα τὸ ἀγαθὸν καλόν» (εἰς Ἀλκιβ. 330, 1).

20. Ἐντεῦθεν ὁ Πρόκλος συνάπτει τὸ ὥραϊον πρὸς τὰ μαθηματικά, τὰ ὅποια προετοιμάζουν τὸν ἀνθρώπον πρὸς τὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ θεοῦ κάλλους. «Τὸ τε γὰρ κάλλος καὶ ἡ τάξις τῶν ἐν μαθηματικῇ λόγων καὶ τὸ μόνιμον καὶ ἐστὼς τῆς θεωρίας αὐτοῖς ἡμᾶς συνάπτει τοῖς νοητοῖς καὶ ἐνιδρύει τελείως, αἰ μὲν ἐστῶσιν, αἰ δὲ τῷ θεῷ κάλλει διαπρέπουσιν, αἰ δὲ τὴν πρὸς ἄλλα τάξιν διασώζουσιν» (εἰς Εὐκλ. προλ. I, 20, 27—21, 3 τῆς ἐκδ. Friedlein, Teubner). Γερμανικὴν μετάφρασιν «τοῦ πρώτου τῶν Εὐκλείδου στοιχείων» τοῦ Πρόκλου ἐπεχειρήσεν ὁ Max Steck, Halle, 1945 (μὲ εἰσαγωγὴν καὶ σχόλια). Βλ. καὶ τὴν ἀρίστην ἐργασίαν τοῦ Glenn R. Morrow, A Commentary on the first book of Euclid's Elements, translation with introduction and notes, Princeton University Press, 1970.

Τοιουτοτρόπως τὸ δίκαιον συνδέεται πρὸς τὸ ἀγαθὸν μέσω τοῦ ὥραίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν δεσμὸν καὶ τὸν ἄρρηκτον κρίκον τοὺς (εἰς Ἀλκιβ. 322). Ἡ ἀγαθότης ἐνὸς πράγματος εἶναι ὥραία καὶ δίκαια, ἡ ὥραιότης ἀγαθὴ καὶ δίκαια, ἡ δικαιοσύνη τοῦ ὥραία καὶ ἀγαθὴ (εἰς Ἀλκιβ. 321, 1—3).

Ὅλα ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν ἐνότητα, τὸ ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀρχὴ κάθε μεθέξεως. Ὁ νοῦς προσοικειώνεται τὴν ἀληθῆ γνῶσιν (εἰς Ἀλκιβ. 247 κ.έ.), ὅταν ἀπογυμνώνεται ἀπὸ τὰς ἐννοίας τῶν αἰσθητῶν καὶ φθάνῃ εἰς τὴν ἐσχάτην οὐσίαν τῆς ἀπλότητος. «Κάνταυθα γενόμενος πᾶν τὸ πλῆθος ἔση καταλιπὼν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναβεβηκὼς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ πηγὴν» (εἰς Ἀλκιβ. 249, 12—14).

Ἀλλ' ἂν ἡ ἀληθὴς γνῶσις εἶναι ἀκτινοβολία τοῦ νοητοῦ καὶ συμφωνία τῆς ἀκτινοβολίας πρὸς τὸ Ἔν, ἔπεται ὅτι δὲν εἶναι νοηταὶ αἱ διαφωναί μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων (εἰς Ἀλκιβ. 274). Ἡ ἐνότης τοῦ Ἐνὸς ἐπιβάλλει τὴν ἐνότητα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ θέσις αὕτῃ τοῦ Πρόκλου ἔχει καὶ κοινωνιολογικὴν προέκτασιν, διότι δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς κοινωνικὰς ἐριδας καὶ διαφωνίας ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ Ἐνὸς καὶ τὴν ἀναγωγὴν τῆς γνώσεως εἰς τὴν πολλοπλότητα τῆς γνώμης καὶ εἰς τὴν ἀρπακτικὴν ποικιλίαν τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ψυχῆς.

Ἡ σοφιστικὴ²¹ δὲν εἶναι διαλεκτικὴ, διότι περιορίζεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς γνώμης ἢ τῆς ἐσφαλμένης γνώσεως. Ἀντιθέτως ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἀνέυρεσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως (εἰς Ἀλκιβ. 208 κ.έ.)²². Ἐντεῦθεν ἡ ἀρετηρία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πρόκλου εἶναι ἀνθρωπολογικὴ καὶ ὄχι θεολογικὴ, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ἂν δὲν γνωρίσωμεν τὸν ἄνθρωπον, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸ ἀγαθόν.

Ἐπομένως ὁ πλατωνικὸς «Ἀλκιβιάδης» εἶναι «ἀρχὴ» «ἀπάσης φιλοσοφίας, ὥσπερ δὴ καὶ ἡ ἑαυτῶν γνῶσις» (εἰς Ἀλκιβ. 11, 3—4). Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Πρόκλου ἀποβαίνει ἀνθρωπογνωσία. Εἶναι μελέτη τῆς ψυχῆς, εἶναι παραδοχὴ τῆς νοήσεως καὶ τῶν κατηγορημάτων, ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἐνότητά της. «Διὰ μὲν οὖν τούτων ὅτι καὶ πρὸς τὴν ἡθικὴν φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὴν εὖρεσιν τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἡ προκειμένη συμβάλλεται ζήτησις, οἷμαι γεγονέναι καταφανές» (εἰς Ἀλκιβ. 317, 16—18).

Ἡ ἡθικὴ καὶ ἡ θεολογικὴ σκέψις ἀκολουθοῦν καὶ ἐφαρμόζουν τὴν ἀνθρωπολογίαν. Ἀλλὰ τὰ κριτήρια δὲν εἶναι εἰλημμένα ἀπὸ τὴν ροὴν τῶν πραγμάτων²³. Ἡ μεταβλητότης τοῦ ἀνθρώπου (γέννησις, αὔξεισις, γῆρας κλπ.) δὲν ἀποδεικνύει καὶ τὴν μεταβλητότητα τῶν κριτηρίων. Ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει τὸ ἀμετάβλητον τῶν ἱκανοτήτων καὶ διεργασιῶν τοῦ νοῦ.

Ἡ κίνησις καὶ ἡ μεταβολὴ συνδέεται μὲ τὴν ὕλην καὶ τὰς διαφοροποιήσεις της. Τὰ παθήματα τοῦ σώματος δὲν μεταφέρονται ὡς παθήματα τῆς ψυχῆς (εἰς Ἀλκιβ. 333). Τὸ σῶμα εἶναι ὄργανον. Ὅπως ἡ φθορὰ ἐνὸς ὀργάνου δὲν ἐπάγεται ἀλλοίωσιν αὐτοῦ ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ἀλλοίωσις τοῦ σώματος ἢ ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων δὲν μεταβάλλει τὴν ψυχὴν²⁴.

Κάθε ὑλικὸν πρᾶγμα ἐκφράζει πολλοπλότητα, μεταβλητότητα, ποικιλίαν. Τὸ

21. Οἱ σοφισταὶ εἶναι «εἰδωλοποιοί». «Ὅτι οἱ μὲν σοφισταὶ χαίρουσι τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις, οἱ δὲ φιλόσοφοι τοῖς διαλογικοῖς· καὶ πάλιν ὡς εἰδωλοποιοὶ οἱ σοφισταὶ ὑποδύονται τὸν διαλεκτικόν, καὶ οὕτως γίνεται ἡ ἐριστικὴ αὐτῶν ἐνόχλησις» (εἰς Κρατ. 26).

22. Πρβλ. τὸ πλατωνικὸν «δεῖ δὲ πρῶτον ὑμᾶς μαθεῖν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὰ παθήματα αὐτῆς» (Συμπ. 189 d).

23. Πρῶτον μὲν ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ὀρισμένη καὶ τὰ κριτήρια τῆς γνώσεως ὄντα τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν» (εἰς Ἀλκιβ. 274, 20—21).

24. Διὰ τὴν προβληματικὴν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν Πρόκλου βλ. J. Trouillard, *L'un et l'âme selon Proclus*, Paris, Budé, 1972.

σῶμα μετέχει τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς. Ἀντιθέτως ἡ ψυχὴ «ἀνωλεθρός ἐστὶ καὶ ἄφθαρτος» (Στοιχ. θεολ. 187), διότι εἶναι «ἐξω παντός ὑποκειμένου, ἐν ἑαυτῇ οὔσα καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα».

Τὸ πλατωνικὸν ἐπιχείρημα περὶ ψυχῆς ὡς ἀθανάτου, ἐπειδὴ εἶναι ἀπλῆ, ἐπα-
ναλαμβάνεται καὶ ἀπὸ τὸν Πρόκλον, μὲ τὴν ἰδίαν διαλεκτικὴν ἀδυναμίαν, διότι, ἂν
τὸ σῶμα χαρακτηρίζεται ἀπὸ πολυπλοκότητα, δὲν ἔπεται ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπλῆ.
Ἀλλὰ διὰ τὸν Πρόκλον «πᾶσα ψυχὴ ἀσώματός ἐστιν» (Στοιχ. θεολ. 186) καὶ
ἐπομένως ἡ ὑπαρξὶς μας δὲν ἀποκτᾷ ἀξίαν ἀπὸ τὰ ὕλικά πράγματα. «Οὐ γὰρ ἐστὶν
ἡ οὐσία ἡμῶν σωματοειδὴς καὶ ἐκ τῶν ἐνύλων ὑφεστῶσα γενῶν» (εἰς Ἀλκιβ. 228,
12—13), ἀλλὰ «διὰ γὰρ νοῦ καὶ αἰ ψυχῆ θεῶνται τὸ ἀγαθόν» (εἰς Ἀλκιβ. 186, 16).

Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Πρόκλου δὲν εἶναι μέρος, ἀλλ' ἀφετηρία
τῆς μεταφυσικῆς του. Τὸ «γνώθι σαυτὸν» εἶναι πρωταρχικὸν μέλημα τῆς ψυχῆς
νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν της καὶ νὰ συλλάβῃ τὸν νόμον τῆς ἀπλότητος καὶ
τῆς ἑναρμονίσεως.

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ι Σ

Métaphysique et anthropologie chez Proclus

L'anthropologie de Proclus constitue le commencement de sa métaphysique.
Si l'âme est l'homme lui-même, alors, l'homme est à l'origine de n'importe
quelle recherche ou approfondissement des choses. Si l'erreur éloigne l'homme
de la réalité la dialectique le ramène en lui-même et contribue à la révélation
de la nature humaine. Proclus recherche les présuppositions logiques des concepts
et des relations ontologiques de la réalité.

L'homme aspire à l'unité de son âme et à son harmonisation avec le monde.
Ainsi, les oppositions sociales n'ont pas de sens puisque les hommes suivent le
principe de l'unification (qui peut s'exprimer comme une harmonisation des va-
riations) et cessent d'être en désaccord.

Le même principe s'applique aux analyses esthétiques du philosophe. Le beau
n'est pas indépendant des autres valeurs mais au contraire exprime des proportions
et rapports harmonisés. Par conséquent, la formation d'une idée au niveau du
perçu est belle, comme est belle une action qui se met en harmonie avec la
simplicité et le désintéressement du Bien.